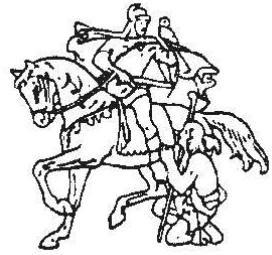

ST. MAERTEN

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING MAARTENSDIJK

Bepaling van de grenzen van Maartensdijk

Kees Floor

De gemeentegrenzen van Maartensdijk werden volgens de daarvan opgestelde, bewaard gebleven documenten voor het eerst formeel opgemeten en vastgelegd op 26 april 1818. Of de bijbehorende werkzaamheden ook inderdaad op die dag en op de beschreven manier plaatsvonden, is zeer twijfelachtig. Zelfs het jaar waarin de grenzen voor de eerste maal officieel werden vastgesteld, is onzeker. Waarschijnlijk moeten we daarvoor teruggaan naar 1812.

In de Franse tijd werd een begin gemaakt met de voorbereidingen voor de instelling van het 'Keizerlijk Kadaster'. In een draaiboek, de zogeheten *Méthodique Verzameling*, was vastgelegd hoe de landmeters te werk moesten gaan. Eerst werden van elke gemeente de grenzen vastgesteld, de zogenoemde delimitatie van de gemeentegrenzen; later volgde de beschrijving van de percelen.

Na het herstel van de onafhankelijkheid in 1813 bleven de Franse voorschriften voor kadastrering van kracht. Aanvankelijk verliep het proces echter uiterst traag; de gemeenten Maartensdijk, Achttienhoven en Westbroek waren pas in 1818 aan de beurt. Maarssen en Zuilen beschikten toen al zes jaar over officiële grenzen en leken in dit opzicht voorop te lopen, maar daarover later meer.

De officiële lezing

De formele vastlegging van de grenzen van de gemeente Maartensdijk verliep volgens

de officiële lezing als volgt. Op 26 april 1818 vervoegde Adam Slitz, 'landmeter der eerste klasse, benoemd door den Minister van Financien' zich zoals afgesproken op het gemeentehuis van Maartensdijk om 'de opneming te verrigten van de omtrekslijnen van de gemeente' en de bevindingen vast te leggen in een proces-verbaal van grensbepaling. Hij was in het gezelschap van een controleur der Directe Belastingen. Op het gemeentehuis troffen beide heren, zo lezen we in het opgestelde proces-verbaal van grensbepaling, schout Maurits Jacob Eyck en de door hem benoemde aanwijzer H. Hendriksen. Een schout van een 'gemeente ten plattelande' zou vanaf 1825 burgemeester worden genoemd; een aanwijzer was iemand die goed op de hoogte was van de situatie ter plaatse. Verder vermeldt het proces-verbaal de aanwezigheid van de schouten en aanwijzers van de buurgemeenten 'ten einde in derzelfer wederzijdsch bijzijn, de grensscheiding op te nemen van het grondgebied van de gemeente van Maartensdijk'. In totaal was dat een groep van 15 personen. Van 13 daarvan zijn de handtekeningen op het opgemaakte proces-verbaal terug te vinden; de aanwijzers van De Bilt en Hilversum tekenden niet zelf mee. Een landmeter-delimitateur, zoals Slitz en zijn collega's van het kadaster voluit werden aangeduid, begon zijn werkzaamheden doorgaans op een plek waar drie gemeenten samenkwamen. In ons geval gaat het om het punt waar de grenzen van de toenmalige

3

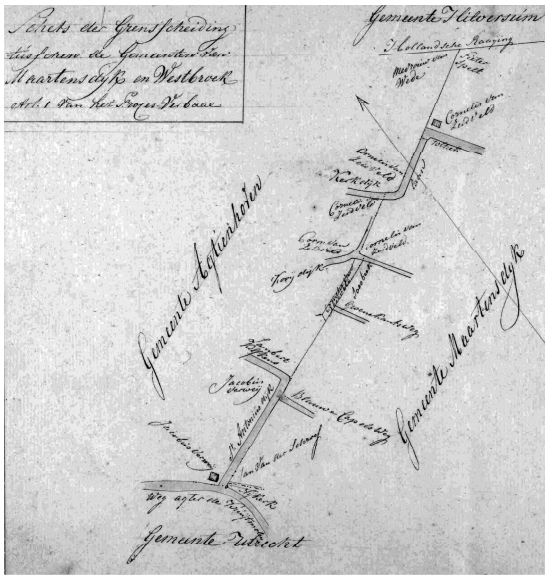

Fig. 1 Figuratieve schets der grensscheiding tussen de gemeenten Maartensdijk en Achttienhoven.

gemeenten Maartensdijk, Utrecht en Achttienhoven elkaar raakten; daar moest het hele gezelschap dus eerst naartoe. Vanuit dit beginpunt volgde de groep de gemeentegrens met de wijzers van de klok mee; het gebied van de gemeente Maartensdijk bleef steeds aan de rechterhand. Eerst ging de tocht onder meer langs de Sint Anthoniedijk, langs sloten en door weilanden naar de Hollandsche Raaijing. (Graaf Floris V weg). Daar werd de tocht aanvankelijk in oostelijke, later in noordoostelijke richting langs de gemeente- en provinciegrens vervolgd.

Op deze manier werd de hele rondgang langs de Maartensdijkse grenzen uitgevoerd en beschreven. Elke aanpalende gemeente kreeg een eigen artikel in het proces-verbaal. In ons geval ging het om vijf buurgemeenten: Achttienhoven, Hilversum, De Vuursche, De Bilt en Utrecht. Elk artikel werd ter goedkeuring ondertekend door of namens de betrokken burgemeester (stad Utrecht) of schouten (overige buurgemeenten) en aanwijzers. Ter verduidelijking werd aan het proces-verbaal per buurgemeente een situatieschets toegevoegd, de zogeheten *figuratieve schets der grensscheiding*

(figuren 1-3). Enclaves waren volgens de bij de grensbepaling toegepaste regels niet toegestaan. Over een stukje grond binnen de Utrechtse gemeentegrenzen in de buurt van de oude gasfabriek aan de Blauwkapelse weg dat aan de gemeente Maartensdijk toebehoorde, vinden we in het proces-verbaal dan ook niets terug. Het verviel automatisch aan Utrecht, zonder dat daarvoor besluiten van hogere hand nodig waren.

Eenzelfde procedure voor het vastleggen van de gemeentegrenzen als op 26 april 1818 toegepast in Maartensdijk was eerder, namelijk op 14 april, gevolgd in Achttienhoven en zou later, op 13 mei, worden herhaald in Westbroek. Steeds was het landmeter Slitz die de leiding had. Schout N. de Graaf en aanwijzer Jan Lam vertegenwoordigden Achttienhoven; namens Westbroek handelden schout F.H. van der Helm en aanwijzer Gooyert Lam. De grensbepalingen van de drie gemeenten werden doorgestuurd naar de provincie en op 27 juni goedgekeurd door de gouverneur van de provincie Utrecht J.M. baron van Tuyll van Serooskerken van Vleuten. De *figuratieve schetsen der grensscheiding* zijn niet noodzakelijkerwijs op schaal. Zo bedraagt op de grens van Westbroek en Achttienhoven de afstand tussen de noordzijde van de Kerkdijk en de Hollandsche Raaijing volgens een bijlage bij de processen-verbaal van grensbepaling van de beide gemeenten 3900 meter; de afstand van de Kerkdijk tot het midden van de Gageldijk is nog geen 2900 meter, maar in figuur 2 veel groter weergegeven.

De beeldvorming

De processen-verbaal van grensbepaling schetsten een tot de verbeelding sprekend relaas van een vermoedelijk lange dag met hard werken, waarin ook nog eens aanzienlijke afstanden lopend moesten worden afgelegd. De wandeling ging namelijk niet alleen over onverharde wegen, maar ook langs greppels

en sloten en door bossen, weilanden en bouwland. Soms moest een sloot of een vaart worden overgestoken, zoals bijvoorbeeld de Biltse Grift. Verder was onderweg ongetwijfeld voortdurend overleg nodig met de belanghebbenden. Af en toe werd er wellicht gepauzeerd. Landmeter Slitz moest verder aantekeningen maken en situatieschetsjes tekenen. Kortom: een ambitieus en overladen programma voor een overvolle werkdag. Te overladen?

Ongeloofwaardig

In werkelijkheid verliep het geheel vermoedelijk toch wel wat anders. In tegenstelling tot wat de letterlijke tekst van de processen-verbaal suggereert, gaat men er tegenwoordig van uit dat de schouten en aanwijzers van de buurgemeenten alleen het traject langs de eigen gemeentegrens mee wandelden. Steeds als een nieuw driegrenzenpunt werd bereikt, wisselde de samenstelling van de groep wandelaars. Voor hen betekende dat al een aanzienlijke reductie van tijdsinvestering. Ook ontstonden zo bij een burgemeester en een aanwijzer per gemeente, groepen van ongeveer zes wandelaars die

beter hanteerbaar waren dan de ongeveer 15 man bij gemeenten met vijf buurgemeenten, zoals bijvoorbeeld Maartensdijk en Achttienhoven, of zelfs de 28 man bij een gemeente met 12 buurgemeenten, zoals Zeist, waar in 1825 overigens uitsluitend de 13 betrokken burgemeesters tekenden en zo acte de présence gaven.

Deze voorstelling van zaken gaat nog steeds uit van een grensbepaling op één dag, maar ook die mythe houdt geen stand. Voor een gemeente als Utrecht met een omtrek van bijna 6 kilometer (Utrecht binnen de singels; situatie bij de vastlegging van de Utrechtse gemeentegrenzen in 1821) zouden we met wat goede wil nog wel kunnen geloven dat het hele proces zich in een dag afspeelde. Bij de gemeenten Achttienhoven en Westbroek, elk met een omtrek van bijna 20 kilometer, wordt dat al wat onwaarschijnlijker. Bovendien moest men ook nog heen en teruglopen van het gemeentehuis aan de Kerkdijk naar het beginpunt van de rondgang: de Groenedijk bij de Westbroekse molen voor Westbroek en de Klopdijk bij de Vecht voor Achttienhoven. Bij Maartensdijk ging het om ongeveer 33 kilometer; heel ongeloofwaardig dat de

procedure van het vastleggen van de grenzen in één etmaal kon worden afgerond. Bij Zeist, met een omtrek van bijna 54 kilometer, weten we het zeker: dat was niet te doen.

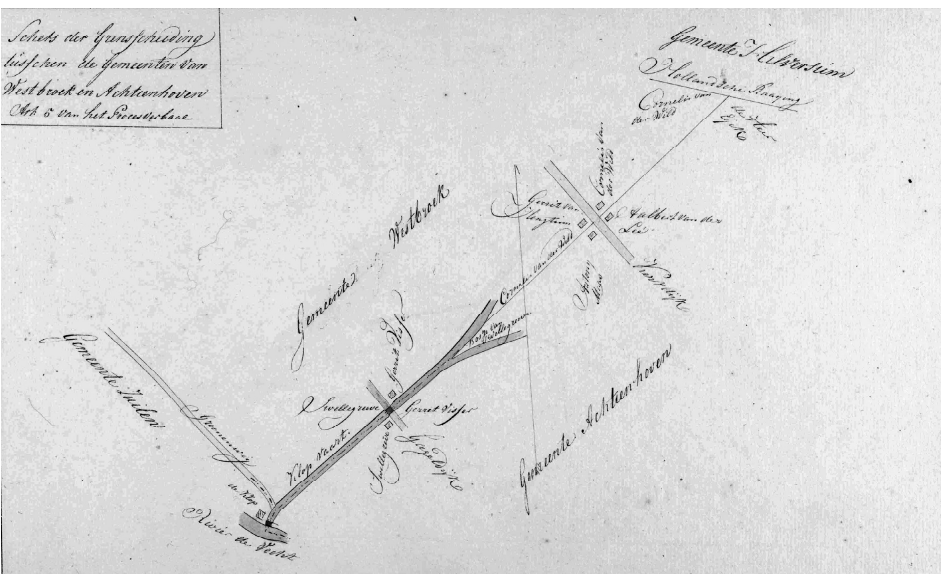

Fig. 2 Figuratieve schets der grensbevestiging tusschen de gemeenten Westbroek en Achttienhoven.

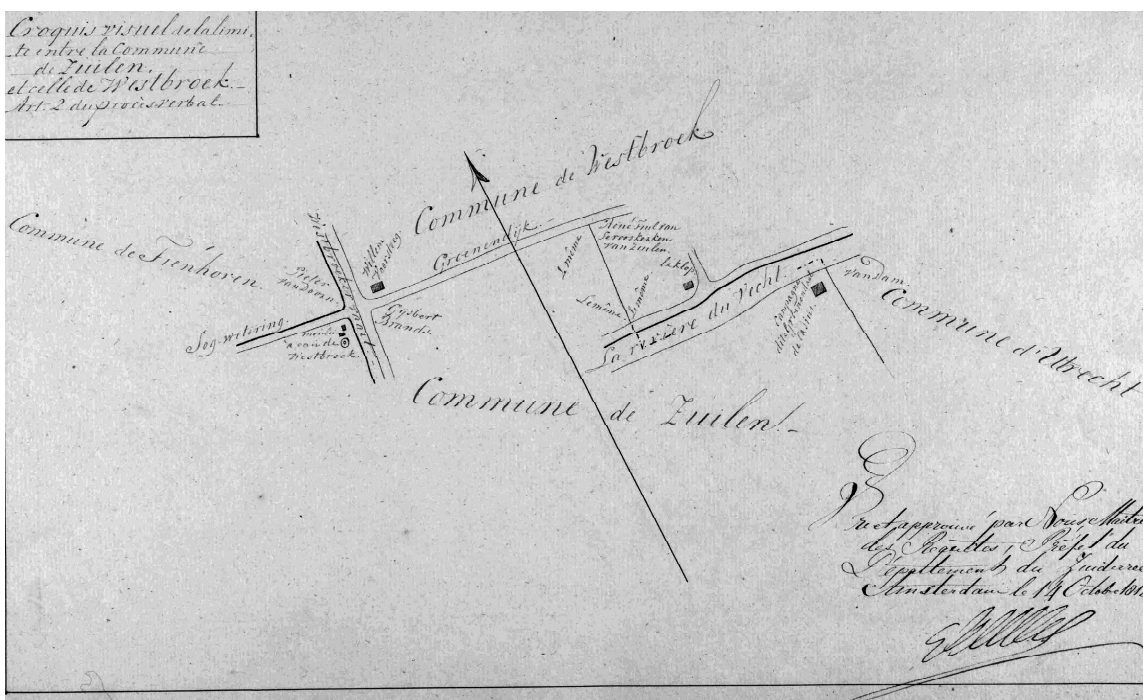

Fig. 3 Figuratieve schets der grensscheiding tussen de gemeenten Zuilen en Westbroek (inclusief Achttienhoven).

De agenda van landmeter Slitz in de periode waarin de grenzen van onder andere Maartensdijk, Achttienhoven en Westbroek werden vastgelegd, wekt ook argwaan. Zo bezocht hij van 8 tot en met 22 april in het kanton Maarsse in een hoog tempo om de andere dag een volgende gemeente. De regelmaat is opvallend; nog opvallender en onwaarschijnlijker is dat er zondagen tussen zitten. Zo werd Maarssebroek gedaan op zondag 12 april. Ook de grenzen van Laagnieuwkoop (5 april) en zelfs die van Maartensdijk (26 april) zouden volgens de desbetreffende processen-verbaal van grensbepaling op een zondag zijn vastgesteld!

Verouderde situatie

Er is nog een laatste aanwijzing dat het beeld van grensbepaling op één werkdag niet klopt. De processen-verbaal waren op de dag van ondertekening namelijk al achterhaald. Ze tonen een verouderde gemeente-indeling, die per 1 januari 1818 was gewijzigd. Vanaf die datum waren onder andere Abstede

en Lauwerecht zelfstandige gemeenten geworden, los van Utrecht. Maartensdijk grensde dus niet langer aan Utrecht, maar aan de genoemde Utrechtse buitengemeenten. Ook was de grens van Achttienhoven met Utrecht een grens met Lauwerecht geworden. Overigens bevat het proces-verbaal van grensbepaling van Maartensdijk wel de handtekeningen van de schouten D. Rother van Lauwerecht en P.A. van SchermbEEK van Abstede; in het geval van Achttienhoven ontbreekt zo'n handtekening. Een tweede wijziging die inging op 1 januari 1818, was het zelfstandig worden van de gemeente Achttienhoven. De grens van Maartensdijk met Westbroek werd daardoor een grens met Achttienhoven. Op de figuratieve schets van grensscheiding van de westgrens van Maartensdijk (figuur 1) zien we in het kader linksboven nog aangegeven dat de grens met de gemeente Westbroek zou zijn afgebeeld. In de tekening zelf zien we dat het om de grens met de inmiddels daarvan losgemaakte gemeente Achttienhoven gaat.

Vaststelling grenzen in 1812

In het voorgaande kwam reeds ter sprake dat de grenzen van de gemeenten Maarssen en Zuilen nog in de Franse tijd werden vastgesteld in 1812; ze zijn daarmee voor zover bekend de oudste officiële gemeentegrenzen in de provincie Utrecht. De processen-verbaal van grensbepaling van deze gemeenten zijn zowel in het Frans als in het Nederlands opgesteld; de toelichtende teksten in de figuratieve schetsen der grensscheiding zijn uitsluitend in het Frans (*figuur 3*). Na het vertrek van de Fransen, eind 1813, werden de grenzen van deze gemeenten overigens in 1818 opnieuw bepaald en vastgelegd.

In de documenten van Maarssen en Zuilen uit 1812 lezen we dat de minister van financiën opdracht had gegeven om de grenzen te bepalen van de gemeenten in het kanton Maarssen. Zuilen lag in dat kanton, maar ook onder andere de gemeenten Westbroek, waarvan op dat moment Achttienhoven deel uitmaakte, en Maartensdijk. Zouden de grenzen van deze twee gemeenten wellicht

eveneens reeds in 1812 volgens de daarvoor geldende procedure voor de eerste maal zijn vastgelegd, ook al zijn de eventuele, opgemaakte stukken verloren gegaan of zoek? Een aanplakbiljet, gevonden in het archief van de gemeente Westbroek, met de aankondiging dat het kadaster in alle zeven gemeenten van het kanton Maarssen min of meer tegelijkertijd aan het werk zou gaan, doet vermoeden van wel. Dat zou ook geheel in lijn zijn met de voorschriften die bij het in kaart brengen van gemeenten gevolgd moesten worden.

Westbroek

Voor Westbroek is er nog een tweede aanwijzing dat er in 1812, toen het door de Fransen was samengevoegd met Achttienhoven, een proces-verbaal van grensbepaling is opgesteld. Dat blijkt onder andere uit een bijlage bij het vergelijkbare document van buurgemeente Zuilen uit 1812. Daarin wordt beschreven dat op de mairie (het gemeentehuis) van Westbroek een gebiedsruil werd beklonken tussen Zuilen en Westbroek. Laatstgenoemde gemeente lag vrijwel geheel op de rechteroever van de Vecht; een klein stukje grond van nog geen 3 hectare bij de voor het overige in Zuilen gelegen buitenplaats Groenendaal op de linkeroever van de Vecht vormde daarop een uitzondering. Landmeter Van Duijn en de maires (burgemeesters) Wouters van Zuilen en Van Ketel van Westbroek besloten dit gebied bij Zuilen te trekken. Als compensatie zou dan een even groot stuk land bij het huis de Klop overgaan

CADASTRE. Berigt

Aan de eigenaars, Pachters, Bruikers, of Bestuurders van Landhoeven,

De Eigenaars, Pachters, Bruikers of Bestuurders van Landhoeven der Gemeente van *Maarssen, Thienhoven, Breukelen, Maartensdijk of Oostveen, Vleuten, Westbroek en Zuilen* welke het Kanton van *Maarssen* uitmaken, worden kennis gegeven dat dadelijk zal worden aangevangen met het opmaken van het Kadaster van dat Kanton; zij zullen ongetwijfeld er eenen grooten prijs op stellen, dat de Eigendommen met alle naauwkeurigheid worden uitgedrukt op de Plans en aanwijzende Tabellen, mitsgaders dat diezelfde Eigendommen worden gewaardeerd volgens den reeelen prijs; zij worden diensvolgens verzocht om met alle middelen, welke in hun vermogen zijn tot het naauwkeurig opmaken van het Kadaster en het geven van alle mogelijke inlichtingen, behulpzaam te zijn aan de Landmeters welke de Landmeting zal worden opgedragen, mitsgaders den Controleurs en Tauxateurs belast met de Taxatie.

Gepubliceerd en Geaffigeerd den 21 Augustus 1812

Fig. 4 Kennisgeving van ophanden zijnde activiteiten ter voorbereiding van het Kadaster in Breukelen en de overige gemeenten van het kanton Maarssen.

7

naar Westbroek; het gaat om het terrein waar zich nu Fort de Klop bevindt. De afspraak over de gebiedsruil legden ze op 11 september 1812 vast in 'twee eensluitende documenten om gevoegt te worden bij het proces-verbaal der délimitie van Westbroek en Zuilen, het welk de maire en de aanwijzers van Westbroek met de maire en aanwijzers van Zuilen getekend hebben'. Hier wordt dus in 1812 nadrukkelijk verwezen naar een grensbepaling van de 'fusiegemeente' Westbroek.

De nieuwe gemeentegrenzen werden weliswaar op 14 oktober 1812 goedgekeurd door de Prefect van het Departement Zuiderzee (figuur 3 rechtsonder), maar zijn later afgeblazen of teruggedraaid. In de processen-verbaal van grensbepaling van de gemeenten Achttienhoven en Zuilen uit 1818 en dat van Lauwerecht (Utrecht) uit 1820 hoort het op de linker Vechtoever gelegen en inmiddels als 'bouwland genaamd Groenendaal' aangeduide gebiedje namelijk nog steeds bij Achttienhoven. De kadastrale verzamelkaart van Achttienhoven uit 1831 laat eveneens zien dat er aan de situatie niets veranderd was.

Maartensdijk

Ook van de gemeente Maartensdijk werd in 1812 reeds een proces-verbaal van grensbepaling opgesteld. Alle gemeenten in het kanton Maarssen, waartoe Maartensdijk behoorde, stonden voor dat jaar op de planning voor opmeting van de grenzen. Een kadastrale verzamelkaart uit 1823 gaf een verdere aanwijzing. Daarop is namelijk vermeld dat deze onder andere is gebaseerd op opmetingen die zijn uitgevoerd in 1813 (figuren 5 (voorblad) en 6). Volgens de geldende voorschriften moesten echter eerst van elke gemeente de grenzen worden vastgesteld; pas daarna kwam de opmeting van de percelen aan de beurt. Later werd met deze regel wel eens de hand gelicht, maar men mag aannemen dat met name in de

Fig. 6 Detail uit figuur 5.

Op de voorplaat staat figuur 5, de kopie van de kadastrale verzamelkaart van de gemeente Maartensdijk, 1823 op basis van metingen uit 1813 en 1819.

Figuur 6 is een detail uit deze kaart, namelijk het ovaal rechtsonder met de volgende tekst.

Kaart van de Gemeente van Maartensdijk
geleegen in de Provincie van Utrecht
volgens de Perceels Gewijze Plannen voor het
Kadaster van die Gemeente
Opgemaakt in den Jaare 1813 en
Herzien in den Jaare 1819
op Last van
Den Heere Six van Oterleek,
Minister van Financien
onder administratie van
Den Heer J M van Tuyll van Serooskerke
Gouverneur
Den Heer M J Eyck van Zuijlichem
Burgemeester
En onder directie van
De Heer J de Kock directeur der directe
Belastingen
Den Heer D Ritmeester Ingenieur Verificateur
Door J B van Zijlmans Land Meter der Eerste
Classe
Na dezelve gecopieerd 20 Maart 1823

beginperiode de regels strikt werden gevolgd. De registers van uitgaande stukken van de gemeente Maartensdijk en correspondentie

van maire Eyck van Maartensdijk en de eerdergenoemde, in 1812 in de regio werkzame landmeter Van Duijn met de gemeente Utrecht geven het overtuigend bewijs voor een grensbepaling in 1812. Op 2 september van dat jaar gingen namelijk brieven uit naar de maires van Hilversum, De Bilt, Utrecht en Baarn (met daarin destijds de latere gemeente De Vuursche) met het verzoek bij de vaststelling van de gemeentegrenzen van Maartensdijk aanwezig te zijn. De maire van Hilversum werd gevraagd zich op 3 september naar de gemeentegrens te begeven, de maires van de Bilt en Baarn werden op 4 september om 9 uur op de 'plaats 'Eyckenstein aan den Maartensdijk' verwacht en de maire van Utrecht werd verzocht zich op diezelfde dag 's middags om 12 uur te bevinden 'aan de Bilt'. In tegenstelling tot wat de processen-verbaal van grensbepaling steeds suggereren was er in dit geval dus sprake van minstens twee 'wandeldagen'; de extra wandeling van het gemeentehuis naar een punt op de gemeentegrens bleef de notabelen eveneens bespaard.

Het tijdschema roept overigens de vraag op of de wandeling langs de gemeentegrenzen wel echt werd uitgevoerd. De grens met de Bilt en Baarn was ongeveer 15 kilometer lang, te ver dus om na de grensbepaling met De Bilt en Baarn op tijd te zijn voor het opnemen van de grens met Utrecht. Dat geldt nog sterker voor de tijd die landmeter Van Duijn in zijn brief aan de gemeente Utrecht noemde: hij sprak niet om 12 uur af maar al om 10 uur!

Dat de grensbepalingen inderdaad doorgang vonden blijkt uit een klacht die drie weken later bij de gemeente binnenkwam: landmeter der eerste klasse I. H. Jappe was naar eigen zeggen tijdens zijn werkzaamheden bij de Biltstraat zeer onheus bejegend.

Samenvatting

De grenzen van de negentiende-eeuwse gemeenten Maartensdijk, Achttienhoven en Westbroek werden volgens de daarvan opgemaakte en nog in de archieven aanwezige processen-verbaal van grensbepaling voor het eerst officieel opgemeten in april en mei 1818. Het is onwaarschijnlijk dat de hele procedure in een dag kon worden doorlopen en dat de vaststelling van de Maartensdijkse grenzen op een zondag zou hebben plaatsgevonden, zoals het desbetreffende proces-verbaal van grensbepaling suggereert. Er zijn verder duidelijke aanwijzingen dat ook eerder, in de Franse tijd, net als bijvoorbeeld in Maarsse en Zuilen, reeds grensbepalingen en perceelsgewijze opmetingen hebben plaatsgevonden van Maartensdijk en de fusiegemeente Westbroek (inclusief Achttienhoven). De naar alle waarschijnlijkheid daarvan opgemaakte documenten zijn echter verloren gegaan of zoek.

Extra

Dit artikel vormt een mooie aanvulling op twee eerdere artikelen in St Maarten:

- 'De oude grenzen van Westbroek en Achttienhoven' van Lous de Raadt (St Maarten nr 10, 1993)
- 'Het kadaster van 1832' van Dick Wijmer (St Maarten nr 36, 2009).

Hyperlinks vindt u op www.stmaerten.nl.

Verantwoording

Dit artikel is onder meer gebaseerd op archiefstudie in het Utrechts Archief en het RHC Vecht en Venen. Een volledige bronvermelding vindt u op www.stmaerten.nl. Op onze website vindt u ook alle foto's op groot formaat en de toelichtingen bij de figuratieve schetsen en de afgebeelde kaart.

